KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka . . . 289
Desať otázok Blahoslavovi Hečkovi 295
ORAVEC, J.: Genitívne väzby pri adjektívach 300
KRÁĽ, Á.: Spoluhláska *n* . . . 306

Rozličnosti

Dĺžka v niektorých rodných menách. K. Palkovič . . 313

Správy a posudky

Zaujímavá knižka o menách. M. Považaj 315
Poznámky k jednému matematickému textu. I. Masár . . 317

Spytovali ste sa

Hollológ. J. Ružička . . . 318
Šesťdňový, alebo šesťdenný? Š. Michalus 319
Južnoslovenský výber? M. Považaj 319

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 10 — 1976 — ČÍSLO 9

Východiská k teórii spisovného jazyka

JÁN HORECKÝ

V poslednom období badať oživený záujem o teóriu i históriu spisovných jazykov, najmä slovanských. Zásluhu o to má predovšetkým Medzinárodná komisia pre spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitéte slavistov pod vedením prof. A. Jedličku, ktorá pravidelne organizuje vedecké zasadnutia s odbornými diskusiami.

Zasvätený prehľad o doterajšej práci v tejto oblasti, ako aj pohľad na doterajšie teórie spisovného jazyka podáva A. Jedlička (1974).

V tejto práci sa ako základné uvádzajú štyri znaky spisovného jazyka: a) celonárodná a celospoločenská platnosť, b) kodifikovanosť spisovnej normy, c) relatívna jednotnosť normy, d) isté obmedzenie normy, napr. jej variantnosť. Ako vidieť, sú tu vlastne dve skupiny znakov: prvý sa týka spisovného jazyka ako celku, ďalšie tri sa týkajú normy ako špecifického útvaru spisovného jazyka.

Pokiaľ ide o celonárodnú platnosť spisovného jazyka, v uvedenej práci A. Jedličku, ale aj v prevažnej väčšine ostatných prác sa vychádza z faktu, že spisovný jazyk je hotový, dlhým vývinom vykryštalizovaný útvar. Ukazuje na to aj tradičná terminológia, v ktorej prevláda motivácia písanosti *(spisovný jazyk, Schriftsprache)* alebo literárnosti *(literaturnyj jazyk, književni jezik)*. Z tejto motivácie vidieť, že spisovný jazyk sa chápe v podstate ako jazyk literatúry. Historický vývin jednotlivých spisovných jazykov tiež ukazuje, že spisovný jazyk bol skutočne dôležitým zjednocujúcim prostriedkom jednotlivých národov.

Historický vývin však zároveň ukazuje, že s rozvojom spoločnosti

sa rozvíja aj príslušný spisovný jazyk, súbežne s diferenciáciou spoločenského života daného národa sa diferencuje i jeho spisovný jazyk.

V tejto súvislosti treba vyzdvihnúť prístup Pražskej školy, ktorej príslušníci programovo skúmali diferenciáciu spisovnej češtiny a ukázali, že základnými výsledkami takejto diferenciácie sú jazykové štýly. Je známe, že k pôvodným trom štýlom vo formulácii B. Havránka sa neskôr pripája publicistický štýl a dnes už aj administratívny štýl. Toto postupné pribúdanie jazykových štýlov, ale aj nepevnosť postavenia hovorového štýlu vo všetkých triedeniach ukazuje na nedokončenosť doterajších klasifikácií a na potrebu nájsť spoľahlivé kritériá.

Nedoriešená je napr. otázka, či hovorový štýl patrí k spisovnému jazyku alebo či ho treba pokladať za nespisovný útvar. Ak sa pokladá za spisovný útvar, vynára sa potreba uznávať aspoň istú vrstvu nižších hovorových prostriedkov ako nespisovnú.

Na rozličných teóriách o diferencovaní spisovného jazyka zreteľne vidieť, že sú založené na vlastnostiach domáceho spisovného jazyka. Pritom je zrejmé, že ak sa bude vychádzať zo špecifických situácií v jednotlivých spisovných jazykoch, ťažko bude možné vybudovať všeobecnejšie platnú teóriu spisovného jazyka. Správne tu upozorňuje A. Jedlička, že nastal čas budovať typológiu spisovných jazykov a ich teórií.

Značné rozdiely sú aj v otázke vzťahu spisovného jazyka k ostatným útvarom národného jazyka, resp. aj v otázke diferenciácie, stratifikácie národného jazyka. V tejto súvislosti napr. J. Ružička (1975) hovorí len o protiklade spisovný jazyk — nárečie, resp. v iných situáciách o protiklade spisovný jazyk — slangy. Neuznáva teda nijaké útvary medzi týmito krajnými pólmi. A. Jedlička (1974) vidí situáciu národného jazyka diferencovanejšie: nad nárečia kladie bežne hovorený jazyk a na druhej strane popri spisovnom jazyku uznáva hovorovú formu spisovného jazyka. Podobne aj D. Brozovič (1970) nad dialekty kladie interdialekt a pod štandardný jazyk umiestňuje subštandardný jazyk. V obidvoch prípadoch ostáva nevysvetlený vzťah medzi týmito dvoma pólmi, najmä pokiaľ ide o bližšie vymedzenie pomeru medzi interdialektom a subštandardom.

Dávnejšieho dáta sú najmä pražské pokusy vymedziť spisovný jazyk pomocou istých protikladov (antinómií). B. Havránek zaviedol do vymedzenia spisovného jazyka tri antinómie: 1. element národný — nadnárodný, 2. tendencia k presnosti — stabilnosť normy, 3. racionálnosť — emocionálnosť. O treťom protiklade právom pripomína K. Horálek (1975), že nie je typický pre spisovný jazyk, prejavuje sa napr. aj v nárečiach. Nie je však presvedčivý ani druhý protiklad, lebo presnosť sa dosahuje rozvíjaním normy, nie jej narušaním. Napokon ani prvý protiklad sa neprejavuje len v spisovnom jazyku, lebo aj do

hovorového jazyka prenikajú nadnárodné prvky, azda ešte voľnejšie ako do spisovného jazyka. Skôr by sa malo uvažovať, ako navrhuje A. Jedlička (1974, s. 29), o protiklade spisovnosť — nespisovnosť, resp. o štruktúrnej dištancii spisovných a nespisovných útvarov.

V staršej českej teórii spisovného jazyka — ako ukazuje A. Jedlička — sa spisovný jazyk najmä proti ľudovému jazyku charakterizoval štyrmi protikladmi: písaný — hovorený jazyk, monologická — dialogická forma, verejný — súkromný charakter prejavov, konzervatívne — živé jazykové prostriedky. Tieto prostriedky sa hľadali skôr (po r. 1932) aj v rámci spisovného jazyka, ale čoskoro sa ukázalo, že sú to protiklady nejednotné a nedostačujú na úplnú diferenciáciu v rámci spisovného jazyka.

Veľký počet otázok súvisiacich s problematikou spisovného jazyka sa však nedá riešiť na terajšej teoretickej báze a najmä na terajšej špecifikovanosti východísk pri skúmaní jednotlivých spisovných jazykov. Pri novej diferenciácii národných jazykov a v jej rámci pri vymedzení miesta spisovného jazyka treba vychádzať z bázy platnej všeobecne, pre všetky jazyky. Takouto bázou by mohla byť teória jazykovej komunikácie.

V tejto teórii je základnou jednotkou v jazykovom komunikačnom reťazci komunikačná udalosť, komunikačný akt (resp. komunikačný proces, ak sa berie do úvahy rad navzájom zviazaných komunikačných udalostí). Podľa prevládajúcej funkcie sa rozlišujú komunikačné udalosti expresívne, direktívne, poetické, kontaktové, referenčné a metakomunikačné. Podľa počtu účastníkov komunikácie sa rozlišujú dva alebo tri komunikačné okruhy. Pri dvojitom delení sa hovorí o komunikácii interpersonálnej (resp. face to face) a komunikácii s účasťou. Pri trojitom delení sa rozlišujú náhodné zoskupenia, malé sociálne skupiny (napr. rodina) a veľké sociálne skupiny.

Pri náhodnej komunikácii, ako je jednanie na trhu alebo hľadanie informácií na ulici v cudzom meste, sa vystačí aj bez spoločných jazykových znakov, zastupuje ich situácia a deixa. Pri jazykovej komunikácii v malej skupine (napr. v rodine, medzi priateľmi) sa vyžaduje tzv. verbálna konformita: všetci členovia takejto skupiny majú istú dohodu o používaných jazykových prostriedkoch, o ich význame a štylistickej hodnote (napr. špeciálne slová pre intímny styk, špeciálne významy bežne používaných slov). Pri masovej komunikácii (nielen v masovokomunikačných prostriedkoch, ale predovšetkým pri verejných rečníckych prejavoch, pri vyučovaní) sa predpokladá obojstranné poznanie istých pravidiel pre jazykové správanie, spoločný jazykový úzus. Je to typická oblasť využívania spisovných jazykových prostriedkov. Pravda, chýbajú ešte výskumy o základnej otázke, do akej miery sú možné odchýlky v tomto jazykovom úze, aby komuni-

kácia ešte dosiahla svoj cieľ. Zdá sa, že základným predpokladom dorozumenia v rámci národného jazyka (t. j. najnižšieho stupňa efektívnosti komunikácie) je zhoda v syntaktickej stavbe a v lexike. Rozdiely v morfologických prostriedkoch a do značnej miery aj v zvukovej stavbe (komunikácia medzi príslušníkmi rozdielnych nárečí) nie sú také dôležité (pravda, pri nespisovnom vyjadrovaní).

V súvislosti so spisovným jazykom sa tu vynára najmä otázka normy, resp. normovanosti, alebo zo širšieho hľadiska otázka jazykovej schopnosti účastníkov komunikácie. Zdá sa, že najširším pojmom by tu mala byť kompetencia, ovládanie jazyka, jeho „kódu". Toto ovládanie má podľa rozličných používateľov jazyka rozdielne stupne. Pri používaní spisovného jazyka sa ako prirodzená požiadavka uplatňuje tendencia k čo najrozsiahlejšiemu ovládaniu. Podľa rozličných typov komunikačných spoločenstiev treba tu hovoriť o normovanosti, resp. rozdielnych stupňoch normovanosti. Pri interpersonálnej komunikácii sa vystačí s nižším stupňom normovanosti, pri masovej komunikácii sa vyžaduje najvyšší stupeň normovanosti. Ukazuje sa, že prirodzeným rámcom komunikačného spoločenstva je národný jazyk. Poukazuje na to fakt, že aj okrajové, štruktúrne dosť odlišné nárečia sa pokladajú za nárečia toho národného jazyka, ktorý je vlastný istému spoločenstvu žijúcemu v štátnom útvare.

S týmto faktom súvisí otázka, či jazykovým znakom istého národa je jeho národný jazyk, alebo jeho spisovný jazyk. V starších obdobiach sa za znak národa pokladal bez diskusie spisovný jazyk, jazyk jeho literatúry v najširšom zmysle. S rozvojom technických možností, ale aj spoločenských podmienok pri šírení hovoreného slova však táto charakterizačná funkcia spisovného jazyka zreteľne ustupuje do úzadia a jej miesto zaujímajú také formy národného jazyka, v ktorých sa tak úzkostlivo nedodržiava norma spisovného jazyka. Súvisí to aj s faktom, že do jazykového styku sa dostávajú pri vykonávaní svojej práce ľudia s rozličným stupňom jazykového vzdelania a vytvárajú si idiolekt v rozličnej miere prispôsobovaný norme spisovného jazyka.

Základným dôsledkom tohto spoločenského faktu (rozširovania možností jazykových kontaktov) je, že popri spisovnom jazyku sa do širokého používania dostáva i menej prísne regulovaná forma, ktorá sa nazýva rozlične: *razgovornaja reč, obecná čeština* a pod.

Vzhľadom na to, že ide vlastne o základnú podobu národného jazyka pri spoločenskom dorozumievaní, bolo by azda možné túto formu nazvať štandardným jazykom, resp. štandardnou formou národného jazyka. Tým sa naznačuje, že nejde o akúsi „nižšiu", degradovanú formu, ale o veľmi bežnú, štandardnú formu, charakterizovanú značným stupňom normovanosti. Prirodzene, pri takomto hodnotení treba vlastný spisovný jazyk ako kultivovanú formu národného jazyka klásť vyššie.

Napokon popri štandarde je bežná aj taká forma vyjadrovacích prostriedkov, pri ktorej do vyjadrovania vo väčšej miere prenikajú prvky vrodených nárečových návykov — túto formu možno označiť ako subštandardnú. Celonárodná forma národného jazyka má teda tri základné formy: spisovnú, štandardnú a subštandardnú, rozlíšené napr. trojicami [ľesňík — lesňík — lesnik, mäso — meso — maso] v oblasti zvukovej, trojicami ako *nákladné auto — nákladniak — nákladiak, diplomová práca — diplomovka — diplomka* v oblasti lexikálnej.

K necelonárodným formám patria predovšetkým nárečia. Pretože čisté nárečia sa už pomerne málo využívajú na jazykovú komunikáciu v širších komunikačných spoločenstvách (je napr. známa tendencia potlačať veľmi nápadné, od spisovného jazyka odlišné hláskové i lexikálne prvky — používa sa podoba *blato* namiesto *bľato, ťelo* namiesto *ceľo*), treba predpokladať aj istú prechodnú nadnárečovú formu. Niekedy sa jej dáva pomenovanie *interdialekt*, ale tým sa zakrýva prenikanie nenárečových prvkov do nárečovej formy.

Diferenciácia, resp. stratifikácia národného jazyka by potom vyzerala takto:

spisovná — štandardná — subštandardná — nárečová forma národného jazyka.

Mimo tejto stratifikácie stojí jazyk umeleckej literatúry, a to najmä preto, že i keď v podstate využíva spisovnú formu, nie sú v ňom zriedkavé ani prvky ostatných foriem, pravda viac-menej adaptované, „pospisovnené". Treba pripomenúť, že umelecký štýl mal v doterajších systemizáciách jazykových štýlov osobitné postavenie a nie jednoznačné vymedzenie.

Slangové prvky, ktoré, ako je známe, predstavujú vlastne len lexikálne javy, netvoria osobitnú formu národného jazyka, ale využívajú sa najmä v subštandardnej forme a v jazyku umeleckej literatúry.

Pri takomto pohľade na problém diferenciácie národného jazyka treba novým spôsobom riešiť aj otázku diferenciácie spisovného jazyka na jazykové štýly. Ak sa z tejto systemizácie vynechá umelecký štýl a do veľkej miery aj hovorový štýl (nahradený štandardnou a subštandardnou formou), ostáva vlastne len odborný a publicistický štýl, ktoré majú dosť spoločných prvkov. Ukazuje sa potreba prehodnotiť diferenciáciu spisovného jazyka na jazykové štýly a vypracovať novú diferenciáciu na základe typológie komunikačných aktov. Táto úloha nás však ešte čaká.

Z okrajového postavenia spisovnej formy národného jazyka v naznačenej stratifikácii by však vôbec nemala vyplývať jej okrajovosť v celonárodnej jazykovej komunikácii. Naopak, týmto postavením sa zdôrazňuje jej najvyššia normovanosť a popri tom kodifikovanosť (na

rozdiel od nárečových foriem, ktoré sú tiež vysoko normované, ale nebývajú kodifikované). Okrem toho treba zdôrazniť, že takto chápaný spisovný jazyk nie je izolovaný od ostatných foriem (hranice medzi jednotlivými formami vo všeobecnosti nie sú nepriestupné, ba často sa nedajú ani presne viesť). Okrem toho treba zdôrazniť skoro výhradné postavenie spisovnej formy národného jazyka v umeleckej literatúre a odbornej literatúre, ale aj dialektický vzťah k štandardnej forme, ktorú ustavične ovplyvňuje, ale aj čerpá z nej. Spisovná forma ostáva základným vyjadrovacím prostriedkom v masovokomunikačných prostriedkoch a výhradným prostriedkom v školskom vyučovaní.

Štandardná forma národného jazyka je v menšej miere prístupná kodifikovaniu (iba ak by sa kodifikovali, čo je v mnohých prípadoch užitočné, dve podoby: jedna pre spisovnú formu, druhá pre štandardnú formu — napr. dvojaká výslovnosť skupín *le, li*). Do štandardnej formy ľahšie prenikajú nekodifikované i nekodifikovateľné prvky zo subštandardnej formy národného jazyka i z rozličných foriem cudzích jazykov.

Pri takejto diferenciácii národného jazyka nie je vlastne potrebný ani pojem normy v doterajšom chápaní. Možno povedať, že spisovná forma národného jazyka predstavuje vlastne doterajšiu normu spisovného jazyka, lebo systém je vlastnosť národného jazyka ako celku.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BROZOVIČ, D.: Standardni jezik. Zagreb, Matica hrvatska 1970.

HORÁLEK, K.: Funkce spisovného jazyka. Jazykovědné aktuality, *11*, 1975, s. 76.

JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v současné komunikaci. 1. vyd. Praha, Universita Karlova 1974.

RUŽIČKA, J.: Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu. Bratislava, SPN 1975.

Ks

Desať otázok Blahoslavovi Hečkovi

V súvislosti s aktívom prekladateľov umeleckej literatúry, ktorý zvolala do Bratislavy 26. februára 1976 Komisia pre umelecký preklad pri Slovenskom literárnom fonde, vyhľadali sme nášho známeho prekladateľa dr. Blahoslava Hečku a položili sme mu niekoľko otázok.

1. *Aké boli vaše prekladateľské začiatky a ako dnes posudzujete svoje prekladateľské prvosienky? Neusmievate sa niekedy nad nimi?*

Nikdy sa mi neprisnilo, že prekladanie bude mojím remeslom. Učenie sa jazykov mi bolo vždy koníčkom, pasiou, hobby. Ale keď som sa začal učiť na gymnáziu v Trnave latinčinu, nemčinu, francúzštinu, nevedel som, na čo mi to bude. Mojím prvým pokusom bol preklad Vackovej polky *V hájičku potůček dobře svou cestičku zná* ... do esperanta. Spievali sme ju do tanca v mojej študentskej kapele.

Latinské cvičenia sme museli prekladať najprv otrocky: iba keď sa profesor presvedčil, že chápeme infinitivus cum accusativo, infinitivus cum nominativo a najmä consecutio temporum, potom sme mohli text preložiť voľnejšie, ľudskejšie. Až v kvinte, keď nám pribudla francúzština, som si uvedomil, že otrocký preklad nemá zmyslu. Každý týždeň som písal po francúzsky list francúzskemu dievčaťu do Champollionovho rodiska Figeacu. Bola to priam sizyfovská robota vysvetliť dcére „sladkého Francúzska (la douce France)", čo sú Slováci, kde je Bratislava alias Presbourg, lebo vedela iba to, že sú tu ozrutánske vrchy, ktoré Francúzi volajú Tatras. Naša vzájomná korešpondencia trvá podnes, hoci sme sa nikdy nevideli. Z tej stovky listov čerpám ešte dnes, keď píšem do Francúzska a žiadam autorov o originál najnovšieho románu.

Na prekladanie, ako ho chápeme dnes, som sa podobral až v roku 1941, keď som sa na štúdiách v Ríme stretol s básnikom Jánom Smrekom, ktorý ma požiadal o prispievanie do Elánu. Prvý knižný preklad som urobil po príchode z Talianska, keď ma prof. Jozef Felix požiadal o preklad Palazzeschiho románu *Sestry Materassi* (vyšiel v SPKK r. 1943). Určite sa veľmi zmoril, kým dostal môj prvý preklad do podoby schopnej tlače. Som mu za to vďačný. Preklad po vyjdení recenzoval dr. Ján Poničan, ktorý o ňom napísal, že „na mnohých miestach je dosť kožený". Vzal som si to k srdcu, lebo odvtedy som okrem topánok nenosil nič kožené a namiesto remeňa som začal nosiť plecnice (nie páhy, či hozuntrógle).

V päťdesiatych rokoch sa prekladalo zo západných literatúr málička. Keď však k trom profesionálnym divadlám na Slovensku pribudlo ďalších desať, úmerne sa zvýšila aj potreba repertoárových čí-

sel. Môjmu naturelu vyhovoval komediálny žáner. Na stovkách predstavení na Slovensku, v Čechách i v cudzine som si overoval svoje schopnosti. Veľa som sa naučil z Gackových prekladov ruskej klasiky (Ostrovskij, Gogoľ, Suchovo-Kobylin, Čechov, Gorkij). Pregnantnosť, javisková výraznosť týchto prekladov bola taká sugestívna, že národný umelec Janko Borodáč po nich siahal ešte dlho po tom, keď už jestvovali „modernejšie" preklady týchto komédií. Pri prekladoch z francúzštiny som sa veľa naučil od Zaorálka (Balzacove *Rozmarné poviedky,* Chevallierovo *Zvonodrozdovo).* Pravdaže, dá sa poučiť aj na prekladoch slabších, ibaže negatívnou metódou! A učím sa ešte vždy a všade: na ulici, v kaviarni, v záhrade, v krčmách pálenčených, od ľudí opitých, ba aj od nenapraviteľných abstinentov. Za gymnaziálnych štúdií, keď návšteva kostola bola kontrolovaná, učil som sa z maličkých vydaní Svätého písma po francúzsky a po nemecky; bolo to z nudy, ktorou zívali kázne našich žoviálnych dedinských kazateľov, a v súlade s fideistickým sloganom, že v každom zle je aj troška dobra.

2. *Čo všetko patrí do dnešnej vašej prekladateľskej pracovne? Aké pomôcky máte a používate?*

Začínajúci robotník vyfasuje kombinézu, elektrickú vŕtačku, alebo dokonca stŕpajúci agregát (taký, aký je pod oblokom, za ktorým prekladám). Takú výhodu nemá dnes prekladateľ. Pracovné pomôcky si musí zhonobiť na vlastné náklady. Po 33-ročnej prekladateľskej robote (120 divadelných hier a 60 románov) môžem konečne povedať, že mám približne 333 pomôcok. *Slovník slovenského jazyka* je baňa, z ktorej sa dá ťažiť zlato, ak nás neprejde trpezlivosť. Dobšinského *Prostonárodné povesti,* Zátureckého *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* (vydanie Českej akadémie cisára Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896), Kálalov *Slovenský slovník,* v ktorom treba dolovať odzadu, Pisárčikovej a Michalusov *Malý synonymický slovník,* Smiešk ovej *Malý frazeologický slovník,* Šalingov — Šalingovej — Petrov *Slovník cudzích slov, Poslovicy i pogovorki narodov vostoka,* biblia, Brehmov *Život zvierat* v krásnom pretlmočení Rudolfa Klačku, Levého, Popovičove a Mikove teoretické štúdie o prekladaní, všetky knižky Zamarovského atď., atď. vytŕčajú chrbty spoza sklených tabúľ mojich políc a túžia, aby som ich vzal do ruky, poťažkal, pohladkal a trošk a sa s nimi pohral... O ustavičnom vracaní sa ku Kukučínovým poviedkam, k Tajovského novelám a k ďalším by som mohol rozprávať dlhšie. *Jozef Mak, Živý bič, Dúchanie do pahrieb, Červené víno, Rozostavaný dom, Tri gaštanové kone* atď. sú nielen významné literárne diela, ale aj prekladateľské pomôcky... A treba nazrieť aj do Jaroša a jeho súbežcov... Mám rád básnikov, majstrov slovenského slova od Hollého cez Hviezdoslava, Krasku po Kostru, Mihálika a ďalších,

u ktorých si osviežujem pamäť. Čím sú pre chemika reťazce vzorcov pri cukroch a alkoholoch, tým sú pre prekladateľa synonymá: *oklamať, podviesť, ošudiť, ošvábiť, ošalbiariť, opinkať* atď. Pri prekladaní Queneauovej *Zazie v metre* som veľa času venoval hľadaniu žiackeho slangu. Raymond Queneau chcel v tomto romániku pomeriť dvoch zaťatých nepriateľov: literárnu francúzštinu s ostatnými zložkami národnej reči, najmä so slangom. Použil som veľa slov a zvratov, ktoré mi deti nosili z ulice a zo školy: *ujko, hóvadsky voniaš, frcni mi z tej fízlovice za uši, zložil si sa akō colštok, mám smäd, že by som sa mohol oň oprieť, vyskoč mi na mihalnicu, šveholí mu v makovičke, rozpučiť pajšeľ, sme v totálnom svrabe, tej to zapaľuje, tučný buzinko, dať si partiu pigačky, vyraziť si z pazúra, naričšmigly* atď., atď. Vidíte, že žiacky a študentský slang žije. Jednou z posledných lastovičiek žiackeho slangu (napríklad na gymnáziu Juraja Hronca v Bratislave) je výraz *omachel;* označuje žiaka, ktorý vždy dobieha ostatných žiakov v učení.

Preložil som 25 Goldoniho komédií. Keď som vzal prvý raz do ruky trojkilovú pomôcku *Dizionario del dialetto veneziano,* uvedomil som si, aké ťažké je prekladať z benátskeho dialektu, ktorý bol vyše tisíc rokov spisovnou rečou Benátskej republiky! Aká lahoda vziať vzápätí do rúk slovník vtáčikov a motýľov! Vďaka zaň patrí pracovníkom SAV!

Rozhovory s prekladateľmi a s redaktormi prekladov sú nanajvýš potrebné. Stimulujú ďalšie zlepšenia. Vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ po vyjdení rozoberáme a hodnotíme preklady z každej stránky. Je to vzácne poučenie najmä pre začínajúcich redaktorov, ktorí sú súčasne prekladateľmi. Niektorí prekladatelia z nepochopiteľných príčin nechcú o svojich problémoch debatovať. Sú ako ten starý cigán Gogo, ktorému som musel zaplatiť za každých päť slov korunu! *Džukel* je pes, *devla* je boh, *gádžo* je sedliak, *dilino* je sprosták a *čumidel* je bozkávať. Správajú sa ako starí stolárski majstri, ktorí naučili tovariša zmajstrovať stoličku iba vtedy, keď sa oženil s ich dcérou! Cieľ svätí prostriedky!

3. *Mohli by ste našim čitateľom uviesť zopár tvrdých orieškov zo svojej prekladateľskej praxe — a ako ste ich rozriešili?*

Každý zdravý orech je tvrdý. Každé cudzie umelecké dielo kladie prekladateľovi zúrivý odpor: nechce sa dať znásilniť. Sú diela vertikálne i horizontálne také členené, že nás pri prekladaní bolí hltan i hrtan. Larynx i farynx! Najtvrdšími orieškami sú slovné hry, calembours, jeux de mots. Bez poznania synonymiky jazyka sa preložiť nedajú. A treba mať aj básnickú žilu. V próze sa dá nimi narábať ľahšie, lebo sa dá vybudovať predmostie! V javiskových dielach, najmä v tzv. konverzačkách, kde repliky lietajú ako pingpongové loptičky, je to

oveľa ťažšie. Aspoň dva príklady: *V kraji nepriateľov — v krajine priateľov; vy ste literát — aj ja liter rád* ... Veľa sa dá poučiť aj z Lišiaka.

4. *Patríte medzi prekladateľov, ktorí majú dar vtipného, obrazného vyjadrenia a vynachádzavosti. Ako hodnotíte slovenčinu z tejto stránky?*

Slovenčina urobila priam revolučný skok. Mnohí cudzí slovakisti sa o nej vyslovili ako o modernom jazyku. Dokonca mnohým sa stala východiskom pri štúdiu ostatných slovanských jazykov. Vyplýva to z jej územne i jazykovo ústredného postavenia. Najmä v posledných desiatich rokoch, keď som zavŕšil svoje učňovské roky, sa mi nestalo, že by som nevládal vyriešiť akýkoľvek problém!

5. *Ako môže prekladová literatúra poslúžiť jazykovej kultúre?*

Vysoké náklady importovanej literatúry nás zaväzujú. Umelecký preklad kladne ovplyvňuje aj vznik pôvodnej tvorby. Mnohí autori čítajú preklady, zisťujú štruktúru, postupy, nálady, ovzdušie, vypisujú si zvraty. Päťdesiat- až stotisícové náklady románov vychádzajúcich v klubových edíciách by nás mali pohnúť k väčšej starostlivosti. Niektoré divadelné predstavenia vidí päťdesiattisíc divákov, rozhlasové relácie počuje pol milióna poslucháčov a televízne inscenácie vidí a počuje (fixácia sa znásobuje geometrickým radom) až päť miliónov divákov poslucháčov. Netreba ďalších slov.

6. *Čo myslíte o prekladoch „z druhej ruky"?*

Aby nevznikla mýlka, viem, že pod pojmom „z druhej ruky" nemyslíte mľandravé preklady upravené, „dopreložené, dotiahnuté, prihladené, pričesané" redaktorom: toto sú podľa mňa preklady „z druhej ruky", ba čo viac: z druhej hlavy!

Preklad z prekladu môže byť zlý, priemerný aj vynikajúci! (Iná je, pravdaže, otázka prekladateľských dvojíc, z ktorých nám tu prichodí spomenúť Jozefa Felixa a Viliama Turčányho.) Ide napríklad o preklady z orientálnych jazykov. Ale načo chodiť do „krajín vychádzajúceho slnka, lotosového kvetu, slonej rieky"? Veď väčšina prekladov z národných literatúr ZSSR vzniká cez ruštinu tak, ako väčšina prekladov z orientálnych jazykov vzniká cez angličtinu, francúzštinu a ruštinu (niektoré dokonca cez ruštinu a nemčinu). Ale aj tu záleží od osobnosti prekladateľa. Pokiaľ ide o preklady slovenskej beletrie do národných literatúr ZSSR, tu sa situácia zlepšila: dnes okrem Rusov prekladajú naše originály Bielorusi, Ukrajinci, Arméni, Litovčania atď.

Ale nemusíme chodiť inde; aj doma vidíme, akú šarapatu narobí preklad z prekladu.

Hečkovo *Červené víno*, názov 2. kapitoly:
Truhlíci prihoreli (po slovensky), *Truhlíci připálení* (po česky), *Duraki neščastnyje* (po rusky), *Tvrdoglavci* (po bulharsky), *Die trauern-*

den Abgebrannten (po nemecky), Zalujoča pogorelca (po slovinsky) ... Tu vznikol tzv. optický klam. Nemecký prekladateľ čítal *truhlíci* ako *trúchlící* a *připálení* preložil ako *vyhorelci, pohorelci.* Teda: *Smútiaci pohorelci — Die trauernden Abgebrannten!* Ďalší prešľap sa stal slovinskému prekladateľovi. Mal pred očami slovenský originál, český a nemecký preklad. Doplatil na údajnú nemeckú „presnosť" tým skôr, že aj on čítal *truhlíci* ako *truchlíci* (v slovinčine sa *h* vyslovuje ako *ch*). *Zalujoča pogorelca* je doslovný preklad nemeckého *Die trauernden Abgebrannten!* A sme doma!

7. *Podaktoré vaše preklady vyšli v reedíciách. Veľa ste v nich upravovali?*

V Balzacových Rozmarných poviedkach nič. V 3. vydaní Zvonodrozdova, ktoré vyjde v Slovenskom spisovateli, veľmi málo — prvé vydanie vyšlo pred dvadsiatimi rokmi. V Zazie v metre, ak by sa ju niekto odvážil znova vydať, by sa dalo máločo opraviť. Humor je fixovanejší. Akákoľvek väčšia zmena by narušila prekladateľovu koncepciu. Ani pri reedíciách Rodariho knižiek pre mládež v Mladých letách sa nedalo veľa meniť. Pravdaže, iná je otázka pri prekladoch komédií. Tu sa žiada väčšia aktualizácia, na javisku sa cíti jazyková patina oveľa skôr. A navyše: na tvorbe inscenácie sa zúčastňuje veľa neslovesných zložiek, dramaturgické úpravy, režisérske koncepcie, nie vždy šťastné posunovanie ovzdušia nielen do súčasnosti, ale aj do minulosti. Pre niektorých režisérov je typické, ako zle trafia klinec po hlavičke. Darmo ho potom akokoľvek vynikajúci herec chce narovnať. Prekladateľ je v tomto smere bezmocný.

8. *Aký postoj máte k prerozprávaniu starších literárnych diel?*

Prerozprávanie jestvuje tak dlho ako 2500-ročné dejiny európskej literatúry. Väčšina poviedok v Boccacciovom Dekamerone je prerozprávaním starších písaných alebo ústne tradovaných diel. Neskoršie veľa jeho noviel dramaticky takisto prerozprávali ďalší: Shakespeare, Molière, Lope de Vega, Goldoni, Hans Sachs a i. Ja som prerozprával výber z Dekamerona pre Mladé letá (1971) a najnovšie, pri príležitosti 600. výročia smrti, Boccacciove doteraz neznáme romanetto lásky *Žiaľ pani Plamienky* (Slovenský spisovateľ, 1976). V origináli je veľa ponášok na antické reálie, ktoré v tej podobe, ako ich uvádza Boccaccio, by zaťažovali vnímanie širokých čitateľských vrstiev, ktorým je dielo určené.

9. *Ste prekladateľ, ale aj redaktor. Ako sa vám spolupracuje s redaktormi vlastných prekladov?*

Som vďačný za každé zlepšenie, ale aj za akýkoľvek popud na debatu. Za každú plnohodnotnú slovnú hru (obsahom i formou) platím liter Venušinho čara. Spoluprácu s ostrieľaným morským vlkom si

cením nadovšetko. Redaktori mojich prekladov si ťažkajú iba na jedno: často musia ťahať zo mňa preklady kliešťami. Ďakujem im za trpezlivosť.

10. *Napokon: Čo sú podľa vašej mienky dlžní prekladatelia slovenčine a v čom by jazykovedci mohli a mali pomôcť prekladateľom? A aké sú vaše plány v tomto okruhu?*

Prekladatelia by mali zhrnúť — spolu s redaktormi — svoje praktické skúsenosti, spojiť sily, lebo život je kratší, ako si myslíme... O problematike prekladu prebieha zaujímavá anketa v Revue svetovej literatúry. Ľubomír Feldek pripravil do tlače knižku o prekladaní *Z reči do reči,* ktorá vyjde v Slovenskom spisovateli. Konečne sa prechádza od teórie k praxi. Jazykovedci vykonali záslužnú prácu. Potrebujeme však ďalšie pomôcky. A nemusia to byť hneď „bakchanty". Mladí prekladatelia — do päťdesiat rokov — habkajú v citoslovciach, a preto sú niektoré ľúbostné scény bez citu. Privítal by som ilustrovaný slovník — medziiným — námornickej terminológie. *Vetrilo, kosatka* a *krížová plachta* mi nestačia na starých korzárskych plachetniciach, ktoré mali až dvadsať druhov plachát. Ak už dnes zdanlivo nepotrebujeme vedieť, čo je *zdera, podyma, lušna, zákolesník, longo,* nezaobídeme sa bez *pastorka stáleho záberu, rýchlostnej skrine, Staufferovej masteničky,* aby sa nám šlo ako po masle. Ak už mám zopakovať svoje dávne želanie, tak túžobne očakávam dlho sľubovaný *Česko-slovenský slovník* (aspoň taký obsažný, ako je Slovník rusko-ukrajinský). Verím, že potom by som už nemal problémy pri prekladaní „upejpavej" holky.

Rád by som dal na papier svoje dlhoročné skúsenosti s prekladaním komédií a humoristickej literatúry vyslovene z praktického hľadiska.

Otázky: Gejza Horák

Genitívne väzby pri adjektívach

JÁN ORAVEC

Genitívy pri adjektívach tvoria okrajovú oblasť genitívnych väzieb. Tu ich spomíname pre úplnosť a preto, že sa im zvyčajne nevenuje pozornosť.

Hlavná skupina adjektív so živou genitívnou väzbou konkuruje synonymným prechodným slovesám s akuzatívnou väzbou. Často sú

tieto adjektíva z prechodných slovies aj utvorené: *vedieť dačo — vedomý/povedomý dačoho, chcieť dačo — chtivý dačoho, pamätať dačo — pamätalivý dačoho, potrebovať dačo — potrebný dačoho, žiadať dačo — žiadostivý/zažiadaný/žiadny dačoho, (ne)znať dačo — (ne)znalý dačoho, skúsiť svet — sveta skúsený* ... Pri slovotvornom prechode od slovesa k adjektívu tu záväzne nastáva zmena väzby z akuzatívnej na genitívnu.

A srdce moje výbojne sa trepe, vždy nenásytne chtivé života. (Smrek) — *Na zámku je mužských hockoľko, chtivých malého dobrodružstva.* (Rázus) — *Ja nie som si vedomý ani svojej, ani tvojej viny.* (A. Bednár) — *Si najmúdrejší, najskúsenejší z nás. I písma znalý.* (J. Horák) — *Pojedni pamätliví predností i dnes zhŕdave ... hľadeli len na ten dom.* (Hviezdoslav) — *My potrební sme teraz tvojej pomoci.* (Timrava) — *Ó, jak je tej čistoty duša žiadostivá.* (Rázusová-Martáková) — *Taký si jej zažiadaný?* (A. Bednár) — *Bol on už sveta skúsený.* (Krčméry)

Ide zväčša o knižné a zastarávajúce konštrukcie. Vidieť to jednak podľa citovaných autorov, jednak podľa zužujúcich sa okruhov podstatných mien, ktoré sa môžu k týmto adjektívam viazať. Pomerne veľký okruh substantív sa viaže s adjektívami *vedomý (povinnosti, zodpovednosti, možností, potrieb, dôležitosti, dosahu, povahy, váhy, úlohy, previnenia, moci ...), žiadostivý, potrebný, chtivý (senzačnosti, senzácie, bohatstva, vydaja, tanca, rytmu, dobrodružstva ...).* Iné sa obmedzujú na niekoľko podstatných mien: *(ne)znalý (zákona, povinnosti ...),* prípadne iba na jediné slovo: *skúsený sveta.* Adjektív s takouto obmedzenou väzbou je viac, ale píšu sa dnes už so svojím predmetovým menom spolu ako zloženina: *mierumilovný, ctibažný, slávybažný, duchamorný ...*

Niekde sa už významová súvislosť adjektíva so slovesom celkom popretŕhala, napr. pri adjektíve *(ne)schopný (schopiť?),* ale adjektívum má pevnú genitívnu väzbu a s mnohými substantívami.

Som pobehlica schopná klamu, podvodu, nevery. (Hronský) — *Hana je čistá žena, schopná všetkých obetí.* (M. Chorváth) — *Po tvári im stekajú slzy a nie sú schopní slova.* (Rázusová-Martáková)

Obligátna zmena akuzatívnej väzby na genitívnu sa vzťahuje aj na príslušné deadjektívne príslovky, a to aj po ich čiastočnom prechode k druhotným predložkám. Preto je pevná i genitívna väzba pri predložke *mimo* (súvisiacej so slovesom *minúť dačo/minúť sa dačoho).*

Výnimku z tohto pravidla tvoria iba prídavné mená *dlžen/dlžný* a *hoden/hodný.* Tie sa môžu viazať s akuzatívom aj s genitívom, pričom genitív pri nich naznačuje partitívny odtienok.

Sám musel cítiť, že je dlžen odpoveď i na túto vec. (Marták) — *Bol čertu cestu dlžen.* (príslovie) — *Nikomu ani babky nie je dlžen.* (Kukučín) — *Dvesto zlatých je hodna...* (Jesenský) — *Zatratený som, života nehoden.* (Ondrejov).

Akuzatív tu umožňujú predmetové mená svojím lexikálnym obsahom. Sú to zväčša názvy číselných pojmov. Tie majú vždy platnosť akuzatívu, aj keď sú to číslovky. Od nich prešiel akuzatív k menám z iných okruhov (akuzatív sa môže dokonca striedať s inštrumentálom: *svet je nám dlžen vďakou.* (Jesenský), keď sa nimi vyjadruje takýto obsahový predmet.

Iné druhy predmetu musia mať aj pri týchto adjektívach genitív. Napr. vzťahový predmet pri adjektíve *hoden/hodný* (vo význame „dôstojný") stojí záväzne v genitíve.

Načo... národov sa stá namáha stvoriť ódu, ktorá je orlov hodna? (Smrek) — *...len po nečase vytýkal si mužа nehodnú slabosť...* (Podjavorinská)

Pri adjektíve *hoden* existuje i ďalšia zvláštnosť. Viaže sa (podobne ako adjektíva *žiadostivý, potrebný, schopný...)* aj s neurčitkom, napr. je *hodna nosiť veniec.*

Druhú, oveľa menšiu skupinu tvoria adjektíva, ktorých príbuzné slovesá majú inú ako akuzatívnu väzbu (s obsahovým a cieľovým objektom), napr. *dôstojný (dostáť dačomu), účastný / účastniť sa na/v/pri dačom* alebo *dačoho.*

To nie je človeka dôstojné. (A. Bednár) — *No talentovaný slovenský človek považuje prácu za niečo nedôstojné — svojho talentu.* (A. Matuška) — *Takýto človek je hoden opovrhnutia a nemá byť účastný dobrodenia tohto zákona.* (Rebro)

Z ostatných adjektív, ktoré slovotvorne nesúvisia so slovesami, sa s genitívnou väzbou bežne používa len adjektívum *plný.* Počet mien, ktoré sa s adjektívom *plný* viažu, je veľký: *plný blata, spevu, ľudí, bĺch, kaše, sveta, vzdoru, elánu, opovrhnutia, zbožia, vďaky, hanby, prosieb, vône, túžby, vďačnosti, nádejí, očakávania, svetla...* V singulári sú to látkové, kolektívne a abstraktné mená.

Niekoľko adjektív má genitívnu väzbu preto, že k adjektívu *plný* tvoria synonymá *(sýty)* alebo antonymá *(prázdny, pustý; lačný, hladný, lakomý).*

Zo zábavy od Victorisa bral sa barón medzi prvými, keď už panie boli sýte zábavy. (Lacková-Zora) — *Vlasť je mať, čo každému decku krajec podá, prázdna vrtochov.* (Hviezdoslav) — *Budeš viacej bitý ako chleba sýty.* (porekadlo)

Vzťahový genitívny predmet sa používa pri prídavnom mene *istý*. Genitív bol pôvodnou najstaršou väzbou adjektíva *istý*. Dnes sa obmedzuje iba na spojenie s niekoľkými substantívami. Doložené sú s ním tieto spojenia: *byť si istý svojej veci, úspechu, svojho cieľa, smrti, muža*. Dnes je z nich v spisovnom jazyku živé iba spojenie *byť si istý svojej veci*.

Muža si bola istá; ani myslieť na také veci. (Lacková-Zora) — *Chlap on bol... dôkladný, svojej veci cele istý.* (Laskomerský) — *Gazdiná Kučerkovie, umazaná ako vždy — čistotou opovrhovala; bohatá, bola istá toho, že ju i bez nej uctí každý.* (Timrava)

Podľa prídavného mena *istý* má genitívnu väzbu jeho synonymum *bezpečný*, ale to spojenie je ešte viac archaické ako väčšina genitívnych väzieb adjektíva *istý*.

Ťažko veru padne takej krajine telom a dušou oddaným byť, kde človek nie je toho bezpečný, čo mu je najdrahšie a najsvätejšie. (Ľ. Štúr)

Podobný stav ako pri adjektívach je aj pri vetných príslovkách. Pre tú príčinu, ako aj pre malý počet vetných prísloviek preberáme ich spolu s adjektívami.

K prechodnému slovesu *ľutovať* tvorí náprotivok príslovka *(byť) ľúto* a jej synonymum *(byť) žiaľ*, ako aj vzdialenejšie synonymum *(byť) škoda*. Všetky tri majú obligátnu väzbu s genitívom. Príslovky *ľúto, škoda* s touto genitívnou väzbou sú veľmi bežné.

Ľúto mi, žena, ľúto Teba, pier Tvojich k slzám ľúto mi. (Rúfus) — *Aj mu prišlo ľúto tichého zátišia na námestí svätej Alžbety.* (Jašík) — *Škoda toho dievčaťa.* (Jesenský) — *Škoda by bolo slamy.* (Skalka)

Príslovka *žiaľ* je obmedzená na hovorový a umelecký štýl.

Jaj, mamka moja, nežiaľ mi mladosti, ale žiaľ mi, veliký žiaľ tej vašej starosti! (J. Kráľ)

Uvedené príslovky sa viažu aj s neurčitkom slovesa. Ak sa na neurčitok viaže menný predmet, stojí v tom páde, aký vyžaduje neurčitok. Napr. ak je v neurčitku prechodné sloveso, má predmet v akuzatíve: *škoda peniaze vyhadzovať*. No autori pochádzajúci zo stredného Slovenska pri menách a ich synonymách dávajú takýto predmet do genitívu: *Škoda peňazí vyhadzovať*. (Tajovský). V takejto kontaminovanej väzbe sa akoby posúval neurčitok do platnosti príslovkového určenia.

Medzi adjektívami sme konštatovali dva prípady so základnou aku-

zatívnou (a možnou genitívnou) väzbou. Medzi vetnými príslovkami podobné prípady sú príslovky *treba, načim.* Akuzatív pri nich predstavuje základnú väzbu, genitív jeho partitívnu obmenu.

Komu treba kone, komu treba voly a komu dievčatko ku boku po vôli. (J. Kráľ) — *Hádž hrudy, netreba nám skál!* (Ondrejov) — *Len to by nám bolo načim, taký svet!* (Timrava) — *Zdáš sa mať aj silu, ktorej nie načim chvály.* (Rázusová-Martáková)

Genitív pri adjektívach a vetných príslovkách smeruje zväčša k zániku. Pri väčšine prípadov, ktoré tvoria náprotivok prechodným slovesám, prevažuje už väzba s neurčitkom: *chtivý, žiadostivý, potrebný, schopný, spôsobilý, treba, načim, ľúto, žiaľ, škoda.* Neurčitok pri nich vyjadruje cieľový a obsahový predmet.

Ako odišiel, podbehla hneď k obloku, žiadostivá ešte ho vidieť. (Lacková-Zora) — *Myslíte si azda, že by neboli schopní urobiť to?* (Urban) — *Ľúto jej bolo hľadieť na matku Anatola.* (Urban) — *Právnické osoby nie sú spôsobilé tvoriť autorské diela.* (Luby) — *Načim ešte čakať.* (Ondrejov) — *Preto ju (= čiapku) načim rukou pridržiavať.* (Jesenský)

Pri všetkých týchto adjektívach a príslovkách, ale aj pri ďalších *(vedomý, povedomý, istý, bezpečný, dlžen, hoden)* sa cieľový a obsahový predmet vyjadruje i vedľajšou vetou, spojkovou i vzťažnou.

Ona si je vedomá, čo je jej cieľ. (Kukučín) — *Anča si je vedomá, že nevstane viac.* (Timrava) — *Rodič, ktorý odloží svoje dieťa, pre svoj vek alebo stav neschopné, aby si pomohlo, spácha zločin.* (Tkáč-Záturecký) — *Nič nenačim dievčici, len aby šla do mesta slúžiť.* (Timrava) — *Vám, ako vidím, nie je ľúto, že odchodíte.* (Urban) — *Ondro ... už istý toho, že on pôjde pod zem, a nie žena, ktorú núkaval ta.* (Timrava)

Vedľajšia veta nemôže konkurovať genitívu pri adjektívach *plný, prázdny, sýty, lačný ...*, ďalej pri adjektívach s iným ako cieľovým a obsahovým predmetom: *dôstojný, hodný, istý, bezpečný* (vzťahové objekty), *účastný* (zásahový objekt).

V oblasti vzťahových a zásahových predmetov zas genitívu konkurujú predložkové pády a iné holé pády, a to slabo pri adjektívach *dôstojný, hodný,* viac pri adjektívach *účastný, istý.*

Väzby rovnoznačné s genitívom sú pri adjektíve *dôstojný* už na okraji predmetového významu: *Takýto stav je nedôstojný pre skutočnú vedu.* (tlač 1950)

Adjektívum *účastný* má popri genitívnej častejšie lokálové väzby s predložkou *na,* zriedkavejšie s predložkou *v.*

Všetky osoby účastné na zbieraní alebo spracovaní štatistických dát sú po-

vinné zachovať mlčanlivosť o pomeroch súkromných osôb. (Tkáč-Záturecký) — *Keby som ja mohol byť účastný v tvojej radosti.* (J. Horák)

V iných odvodeninách od slovesa *účastniť sa* uchováva sa raz staršia genitívna väzba, porov. *účastníci cestnej premávky, účastníci kurzu;* raz nastupuje predložková väzba, napr. *účasť na školení (je potrebná).*

O rozvoji väzieb adjektíva *istý* priniesol náš časopis osobitný článok (KS, 7, 1973, s. 273—278). Vzťahový predmet, ktorý sa pri tomto adjektíve pôvodne vyjadroval iba genitívom, napr. *byť si istý svojej veci,* dnes obyčajne vyjadrujú lokálové predložky *v, o (byť si istý v dačom, o dačom): Bol istý v kroku aj v slove.* (Švantner)

S genitívom konkurujú predložkové (zriedkavejšie bezpredložkové) pády aj v oblasti cieľového predmetu, ale nenahrádzajú ho vo všetkých prípadoch. Uplatňujú sa pri adjektívach, čo vyjadrujú úsilie, schopnosť: *chtivý, žiadostivý, hladný, lačný, schopný, spôsobilý ...* Tento cieľový predmet sa vyjadruje cieľovými predložkami *na* (akuzatívna), *do, za* (inštrumentálová), *po* (lokálová): *chtivý do dačoho (do práce, do tanca ...), žiadostivý za dačím/na dačo, hladný/lačný za dačím (za brázdou) /na dačo (na groš) /po dačom (po senzáciách), schopný na dačo, spôsobilý na dačo.*

V oblasti obsahového predmetu iné pády konkurujú genitívu slabo. Pri adjektívach *plný* a *sýty* genitívu konkuruje inštrumentál: *plný dačoho/dačím, sýty dačoho/dačím,* ale to je starý stav podmienený nárečovo. Iné adjektíva sa tu viažu len s (obsahovým) genitívom, napr. *vedomý, povedomý, pamätlivý, znalý dačoho.*

Ako vidieť, vývin nenahradil všetky genitívne väzby adjektív inými pádmi. Najviac pokročil v oblasti cieľového predmetu, slabo zasiahol vzťahový predmet a nedotkol sa obsahového predmetu.

V nárečiach (podobne aj v hovorovom štýle spisovného jazyka) genitívne väzby adjektív zanikli, lebo sa v nich ako základné slovo používa sloveso a to sa viaže s akuzatívom. Iba výnimočne sa udržala jednotlivá adjektívna väzba v niektorých nárečiach, napr. väzba *byť potrebný dačoho, žiadostivý/zažiadaný dačoho, istý dačoho/dakoho* (v trenčianskych nárečiach).

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Spoluhláska n

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ÁBEL KRÁĽ

Spoluhláska *n* má v slovenčine niekoľko variácií. Vo fonologickej teórii sa o nich hovorí ako o tzv. kombinatórnych variantoch fonémy /n/. V príručkách a učebniciach sa najčastejšie uvádza variant [ŋ], tzv. mäkkopodnebné (velárne) záverové n (PAULINY — RUŽIČKA — ŠTOLC, 1968, s. 79—80; PAULINY, 1968, s. 20—23, 56; HORECKÝ, 1975, s. 10; BARTEK, 1944, s. 108—109; STANISLAV, 1953, s. 164—165).

Základná podoba *n* je predoďasnová záverová nosová (zvučná) spoluhláska, ktorá sa v spisovnej slovenčine vyslovuje v slovách *čestný, konope, nos, rana* a pod. Podrobný fonetický opis tejto hlásky je v Atlase slovenských hlások (DVONČOVÁ — JENČA — KRÁĽ, 1969, s. 79—80 a tab. 30). Z tejto fonetickej skutočnosti vychodí aj fonologická definícia /n/.

V našej staršej i novšej literatúre sa slovenské *n* niekedy definuje ako zuboďasnová hláska (PAULINY — RUŽIČKA — ŠTOLC, 1968, s. 79; PAULINY, 1976, s. 56; LIŠKA, 1972, s. 66). V Atlase slovenských hlások sa však uvádzajú argumenty, podľa ktorých je lepšie definovať ju ako predoďasnovú (resp. ďasnovú) spoluhlásku.

V Atlase slovenských hlások sa okrem ďasnového záverového [n] dokumentuje a podrobne opisuje aj ďasnové úžinové [**n**] (s. 84 a tab. 35). Ďasnové úžinové [**n**] spomína aj V. Záborský (1975, s. 94—95) a J. Liška (1972, s. 67).

V literatúre sa ďalej uvádza, že „v bežnej výslovnosti" v slovách *hanba, klenba, ženba* vyslovujeme namiesto *n* spoluhlásku *m*, čiže vyslovujeme [hamba, kľemba, žemba] (PAULINY — RUŽIČKA — ŠTOLC, 1968, s. 43; BARTEK, 1944, s. 109; STANISLAV, 1953, s. 197). H. Bartek pokladal túto výslovnosť za spisovnú a V. Záborský napísal, že „toto *n* vyslovujeme pred pernicami" (1975, s. 95). Naproti tomu J. Stanislav hodnotil túto výslovnosť ako ľudovú. Podľa neho „dakedy aj v konverzačnej reči býva *m* namiesto *n*", ako napríklad v slovách *hanba, klenba,* ale rovnako aj v slovách *kanva, konvent* (1953, s. 197), kde sa *n* nahrádza inou hláskou pred pernozubnou spoluhláskou. J. Stanislav píše, že táto výslovnosť sa prijíma aj v spisovnej slovenčine. Trochu opatrnejší bol V. Záborský, ktorý napísal, že „tak ako pernozubné *m* vyslovuje sa obyčajne aj *n* pred *v*" (1975, s. 95), teda nie pred *p, b.*

V slovenčine, a to aj v prejavoch, ktoré hodnotíme ako spisovné

a ortoepicky vypracované, vyskytuje sa aj ďalší kombinatórny variant fonémy (n) — mäkkopodnebné úžinové *n* [*n*]. Vyslovuje sa vtedy, keď pôvodné *n* stojí pred mäkkopodnebnou úžinovou spoluhláskou *ch* (x), napr. v slovách *bronchitída, synchronický,* v rýchlejšom rečovom tempe v slovných spojeniach *on chodí, klin chytil, ten chlieb,* keď medzi týmito slovami nie je prestávka.

Ak inventár spoluhlások typu *n* a *m* zachytíme v systéme, v ktorom sa naznačia aj vzťahy uvedených zvukov, dostaneme takúto schému:

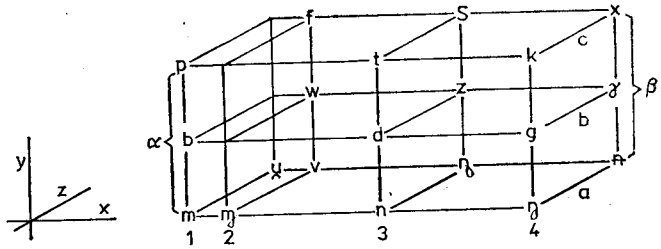

Na schéme* sa zachytáva trojrozmerný model, ktorý dáva túto informáciu:

Na súradnici *x* sa zaznačujú spoluhlásky podľa miesta artikulácie tak, že miesto artikulácie sa mení od pier (rovina 1) až po mäkké podnebie (rovina 4). Na súradnici *y* sa zachytávajú spoluhlásky podľa stupňa znelosti: hore sú spoluhlásky neznelé (rovina *c*), v strede spoluhlásky znelé (rovina *b*), naspodku spoluhlásky zvučné (rovina *a*). Na súradnici *z* sa zaznačujú spoluhlásky podľa druhu priehrady: vpredu sú spoluhlásky záverové (rovina α), vzadu zasa spoluhlásky úžinové (rovina γ). Symbol β vyhradzujeme pre polozáverové spoluhlásky, ktoré na tejto schéme nezaznačujeme. Spojovacie čiary (osi) medzi hláskami naznačujú priame vzťahy a príbuznosti hlások.

Ako vidno, perný, ďasnový a mäkkopodnebný okruh má symetrické hláskové obsadenie a sonórna rovina je najbohatšia a najúplnejšia. Ak posudzujeme stav hláskového inventára slovenčiny podľa tohto modelu, neprekvapuje nás, že v tomto systéme práve v sonórnej rovine nezostal neobsadený ani bod daný priesečníkom rovín 4 a γ, t. j. bod, v ktorom musí byť mäkkopodnebná (rovina 4) zvučná (rovina *a*) úžinová (rovina γ) spoluhláska. Práve tú sme označili symbolom [*n*].

Ako je známe, v slovenčine máme iba tri nosové fonémy: (n, ň, m). To znamená, že [ŋ, **n**, *n*] sú z fonologického hľadiska varianty, a to kombinatórne varianty spoluhlásky (n). Z fonetického hľadiska

* Z technických príčin sa v texte namiesto špeciálnych grafém použitých v schéme používajú znaky **n**, *n*, **m**.

vyzerá však situácia inakšie. Zvuky [ŋ], **n**, *n*,] možno totiž definovať ako osobitné hlásky rovnako ako *n, g, k, a, s* atď. (porov. DVONČOVÁ — JENČA — KRÁĽ, 1969, s. 47—52; KRÁĽ, 1969, s. 117—121). My ich ďalej budeme pokladať za hlásky.

V naznačenej fonetickej situácii je v spisovnej slovenčine táto ortoepická problematika:

Výslovnosť [ŋ] pred mäkkopodnebnými záverovými spoluhláskami *k, g* je v spisovnej slovenčine ustálená a treba ju hodnotiť ako bezpríznakovú (neutrálnu) spisovnú výslovnosť. Má starú ortoepickú tradíciu (NOVÁK, 1934, s. 18—19; BARTEK, 1943, s. 108—109; STANISLAV, 1953, s. 164—165). V slovách *banka, cengať, donkichot, doručenka, dorastenka, dožinky, dribling, drienka, dušinka, dutinka, funkcia, hrozienka, inklinovať, inkasovať, leghornka, mangán, mienka, Normanďanka, pangermanizmus, panghart, pánko, pingpong, radovánky, sankcia, solingenský, strunga, synklinála, synkopa, tenký* vyslovujeme [ceŋgať, doŋkixot, doručeŋka, dorasťeŋka, iŋklinovať, iŋkasovať, leghoŕŋka, maŋgán, mieŋka, normanďaŋka, paŋgermanizmus, paŋghart, páŋko, piŋkponk, radováŋki, saŋkci_a, soliŋgenský, struŋga, siŋklinála, siŋkopa, ťeŋký]. Hláska [ŋ] sa môže striedať s [n] alebo [ň] ako v slovách a tvaroch *dožinky — dožiniek, hrozienka — hrozienok, doručenka — doručeniek, drienka — drienok, dutinka — dutiniek, mienka — mienok, radovánky — radovánok, zinok — zinku, účinok — účinku.*

Velárne [ŋ] sa v spisovnej slovenčine vyslovuje aj v niektorých prevzatých a cudzích slovách pred spoluhláskovou skupinou [ks], ktorú v ortografii zapisujeme znakom *x: anxiozita* [aŋksi_ozita].

Spoluhláska [ŋ] sa v rýchlejšom tempe vyslovuje aj na hraniciach slov, medzi ktorými nie je prestávka. Vtedy sa slovné spojenia *pán Kováč, len keby, ten gunár* vyslovujú [páŋ_kováč, ľeŋ_kebi, teŋ_gunár]. V priemernom a pomalšom tempe reči sa tu žiada výslovnosť [n]: pán_kováč, ľen_kebi, ten_gunár].

Výslovnosť [n] pred *k, g* sa v spisovnej slovenčine hodnotí ako nápadná, umelá a strojená. Je to výslovnosť písmenková (litierková). V spisovnej slovenčine sa pripúšťa iba výslovnosť [ŋ].

Výslovnosť [ŋ] pred *k, g* vznikla asimiláciou miesta artikulácie. Asimiláciou spôsobu artikulácie vznikla zasa spoluhláska [**n**]. V Atlase slovenských hlások sa konštatuje, že [**n**] sa pravidelne vyslovuje pred ostrými sykavými úžinovými spoluhláskami *(s, z, š, ž),* menej stabilne pred ostatnými úžinovými spoluhláskami. Chybne sa však píše, že ďasnové úžinové [**n**] sa vyslovuje aj pred úžinovými velárnymi spoluhláskami (DVONČOVÁ — JENČA — KRÁĽ, 1969, s. 84). Od vyjdenia Atlasu slovenských hlások neboli publikované ďalšie materiálové práce o výskyte tejto spoluhlásky. Naše štúdium slovenskej

spisovnej výslovnosti ukazuje, že v kultivovaných spisovných prejavoch so znakmi nenásilnej explicitnej výslovnosti (o pojme explicitnej výslovnosti porov. KRÁĽ, 1966, s. 327), teda vo výslovnosti bez znakov písmenkovej výslovnosti, je výskyt tejto hlásky podstatne nižší ako v bežne hovorených prejavoch. Naopak, v bežne hovorených prejavoch sa výslovnosť [**n**] veľmi často ďalej oslabuje tak, že sa prekrýva aj s výslovnosťou predchádzajúcej samohlásky, ba veľmi často sa redukuje na nosovosť so samohláskovou základňou. Slová ako *banský, inžinier, konský, lanský, lanštiak, Slovensko* znejú už potom takto [baãskí, iˈžiňi̯er, koõskí, laãšťi̯ak, sloveẽnsko]. Táto miera artikulačnej uvoľnenosti je v spisovnej slovenčine neprípustná.

S ohľadom na asimilačné artikulačné javy, t. j. s ohľadom na javy všeobecnej artikulačnej variabilnosti hlások v závislosti od ich postavenia (KRÁĽ, 1974, s. 77—78) nemožno absolútne vylúčiť oslabovanie záverového dotyku jazyka o ďasno pri výslovnosti *n* vtedy, keď nasleduje úžinová spoluhláska. No s ohľadom na živú tendenciu v kultivovaných spisovných prejavoch a v priemernom rečovom tempe vyslovovať spoluhlásku *n* so záverom, ďalej s ohľadom na skutočnosť, že rušenie záveru vedie až k zániku spoluhlásky *n* a k vzniku nosových samohlások, treba v neutrálnom a vyššom štýle slovenskej spisovnej výslovnosti žiadať výslovnosť [n] aj pred úžinovými sykavými spoluhláskami *s, z, š, ž*. Odporúčame teda výslovnosť [banskí, inžiňi̯er, konskí, lanšťi̯ak, slovensko].

Súčasne treba upozorniť, že výslovnosť [n] so záverom na ďasne nesmie viesť k oddeľovaniu [n] od nasledujúcej úžinovej spoluhlásky výraznou explóziou. Vtedy totiž vzniká medzi týmito spoluhláskami aj prídavný samohláskový zvuk („pazvuk" ə). Ak tento „pazvuk" dosiahne určitú sonórnosť a má určité trvanie, vzniká v skutočnosti nová slabika. Poslucháč hodnotí takúto výslovnosť ako vyumelkovanú, strojenú a neprirodzenú, príp. ako výslovnosť hyperkorektnú (prepiatu). Vokalický „pazvuk" nemá síce dorozumievaciu funkciu v tom zmysle, že by vznikla osobitná fonéma, no nemožno ani povedať, že by tento „pazvuk" nemal nijakú dorozumievaciu funkciu (HORECKÝ, 1975, s. 18) práve preto, že negatívne charakterizuje výslovnosť ako príznakovú a ortoepicky chybnú. Je to prvok percepčne (sluchovo) signifikantný a komunikatívny (KRÁĽ, 1969, s. 120—121). Jestvovanie takejto výslovnosti sa už dokumentovalo aj objektívnymi fonetickými zisteniami (1968), no podľa nášho úsudku nekritickým prístupom k výslovnosti niektorých rozhlasových pracovníkov sa táto výslovnosť chybne charakterizovala ako typická slovenská výslovnosť s tzv. voľným pripájaním spoluhlások (porov. HORECKÝ, 1975, s. 18). V spisovnej slovenčine ju odmietol už J. Stanislav (1953, s. 268).

Podobná fonetická a ortoepická situácia je aj vo výslovnosti mäkko-

podnebného úžinového [*n*]. Toto [*n*] sa v slovenčine vyslovuje vtedy, keď po *n* nasleduje velárna úžinová spoluhláska [x] ako v slovách *bronchitída, melanchólia,* alebo v rýchlejšom rečovom tempe v slovných spojeniach *ten chlieb, jeden chlap* a pod. V ortoepicky menej vypracovaných prejavoch sa aj tu často vyskytuje výslovnosť [broõxitída, melaäxóli‿a] a pod. V neutrálnom a vyššom štýle spisovnej slovenčiny žiadame výslovnosť [bronxitída, melanxóli‿a, ten‿xľiep, jeden‿xlap].

Záverový dotyk jazyka o podnebnú klenbu pri *n* sa dokonca oslabuje aj v iných kombináciách, napr. v slovách *nedbanlivý, nedbanlivec, príčinlivý, trvanlivý* atď. Vo voľnej a ortoepicky menej vypracovanej výslovnosti často počujeme (ortoepicky aj ortofonicky chybnú) výslovnosť [ňedbaäľivý, ňedbaäľivec, príčiťliví, trvaäľiví].

Spoluhláska *n* sa však v spisovnej slovenčine asimilačne strieda aj s inými hláskami, napríklad so spoluhláskou *m.* Podmienkou je, že po pôvodnom *n* nasleduje pernoperná spoluhláska, ktorá sa od *m* líši vlastne iba tým, že je ústna (nenosová). Tak slová *Donbas, bonbón, hanba, honba* sa bežne vyslovujú [dombas, bombón, hamba, homba]. Zriedkavejšie sa namiesto *n* vyslovuje *m* v prevzatých slovách, napr. v slovách *nonpareille, medicinbal,* v slovnom spojení *en bloc* [nomparej, medicimbal, am‿blok] atď.

Výslovnosť *m* namiesto *n* pred *p, b* sa vo väčšine príručiek pokladá za ustálenú spisovnú výslovnosť (BARTEK, 1943, s. 109; STANISLAV, 1953, s. 268; ZÁBORSKÝ, 1975, s. 95). Niekedy sa však pokladá za charakteristickú pre tzv. bežnú výslovnosť (PAULINY — RUŽIČKA — ŠTOLC, 1968, s. 43). Ľ. Novák ju v spisovnej slovenčine nepripúšťal (1934, s. 19).

V spisovnej slovenčine sa vyvinul a ustálil taký stav, že výslovnosť [hanba, honba, ženba, bonbón, kľenba] sa hodnotí ako príznaková — strojená a písmenková, resp. hyperkorektná. Za neutrálnu spisovnú výslovnosť sa pokladá výslovnosť [hamba, homba, žemba, bombón, kľemba].

V prevzatých slovách (resp. v málo frekventovaných slovách) sa však žiada výslovnosť *n* aj pred *p, b,* t. j. výslovnosť [medicinbal, nonparej, an‿blok]. Na medzislovnej hranici je táto výslovnosť odôvodnená aj menšou tesnosťou hláskových spojení (porov. KRÁĽ, 1975, s. 151—152).

Posledným fonologickým variantom, ktorý sa vyskytuje povedľa *n,* je spoluhláska [**m**], pernozubná nosová spoluhláska, ktorá sa vyslovuje namiesto *n* pred pernozubnou spoluhláskou *v* alebo *f* v slovách ako *bonviván, dezinfekcia, fanfáry, franforce, inferno, infekcia, informácia, konvergencia, konfekcia, konferencia, konflikt, panvica, panvička, panfóbia, skonfiškovať* a v slovných spojeniach *on vidi, en face,*

pán Vaško atď. Výslovnosť [**m**] namiesto [n] vzniká spodobovaním miesta artikulácie.

Hláska [**m**] sa však v slovenčine vyskytuje aj ako kombinatórny variant fonémy /m/ v tej istej situácii, t. j. pred pernozubnými spoluhláskami v slovách ako *domvedúca, emfáza, komfort, lymfa, memfiska, symfónia, tamvon, triumf, tromf.* V našej literatúre sa spomína zriedkavejšie azda aj pre nerozhodnosť, ako ju hodnotiť v ortoepii (spomína ju napr. Liška, 1972, s. 64; Záborský, 1975, s. 95).

Výslovnosť [**m**] namiesto [m] pred *v, f* treba pokladať za bezpríznakovú spisovnú výslovnosť v nižšom i vyššom štýle. Je odôvodnená systémovým hľadiskom a ustáleným výskytom v explicitných spisovných prejavoch. Ak po *m* nasleduje *v* alebo *f*, v priemernom rečovom tempe sa už počas artikulácie *m* sťahuje dolná pera k horným rezákom, resp. až pod ne tak, ako je to pri pernozubných spoluhláskach. V rýchlejšom rečovom tempe je v týchto pozíciách postavenie dolnej pery pod hornými rezákmi celkom bežné a zákonité.

Labiálna artikulačná príbuznosť hlások [m] — [**m**] a skutočnosť, že sa [**m**] vyskytuje ako kombinatórny variant pernozubného [m], spôsobujú, že sa [**m**] hodnotí práve na pozadí tohto vzťahu ako „hláska typu *m*". Podporuje to asi aj skutočnosť, že pred pernopernými spoluhláskami sa v slovenčine v niektorých slovách celkom ustálene vyslovuje *m* aj namiesto pôvodného *n* (napr. [hamba, žemba]; porov. k tomu aj dnešný pravopis slova *brmbolec).* Preto môže vznikať isté napätie medzi *m* a *n* v jazykovom povedomí napríklad vtedy, keď sa *n* pred pernozubnými spoluhláskami vyslovuje ako [**m**]. Práve v tejto situácii mohla vzniknúť aj výslovnosť [kamva, komvent, panvica] (porov. STANISLAV, 1953, s. 197) — pravda, ak je záznam J. Stanislava presný. J. Stanislav kvalifikoval túto výslovnosť ako ľudovú a konverzačnú. Výslovnosť [**im**formovať, **im**valid, ka**m**va, kom**v**ent] uvádza aj J. Liška, ale bez údaja, či ju pokladá za spisovnú (LIŠKA, 1972, s. 67—68).

Ako ochranný mechanizmus proti zmene (zámene) *n* — *m* zosilnela v explicitnej spisovnej výslovnosti tendencia vyslovovať tu iba *n*, t. j. výslovnosť [kanva, konvent, infekci‿a, informáci‿a, invalit, bonván, dezinfekci‿a, fanfári, franforec, inferno, konvergenci‿a, konfekci‿a, konferenci‿a, konflikt, panvica, panvička, panfóbi‿a, skonfiškovať; on‿vidí, an‿fas, pán‿vaško]. Usudzujeme, že v spisovnej slovenčine treba v neutrálnom a vyššom štýle kodifikovať túto výslovnosť. Medzi *n—v, n—f* sa však nesmie zjavovať výrazná explózia a sprievodný samohláskový zvuk [ə], „pazvuk". Výslovnosť [dezinəfekci‿a, kanəva] atď. je hyperkorektná, príznaková (chybná). Na-

proti tomu výslovnosť [dezimfekci_a, kamva] by sa mohla pripustiť v nižšom štýle výslovnosti.

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

BARTEK, H.: Správna výslovnosť slovenská. Bratislava — Martin 1944, 316 s.

DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁĽ, Á., Atlas slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, 105 s. + 62 tab.

HORECKÝ, J., Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny, s. 5—41. In: Jazykovedný zborník z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae, Bratislava, SPN 1972, 206 s.

KRÁĽ, Á., Problémy slovenskej ortoepie. Slovenská reč, *31,* 1966, s. 325—335.

KRÁĽ, Á., Metodická a všeobecne fonetická problematika Atlasu slovenských hlások. Jazykovedný časopis, *20,* 1969, s. 113—125.

KRÁĽ, Á., Model rečového mechanizmu. Bratislava, Veda, Vydavateľstvo SAV 1974, 187 s.

KRÁĽ, Á., Zdvojené spoluhlásky I. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 148—154.

LIŠKA, J., Základy slovenskej ortofónie a ortoepie pre logopedickú prax, s. 37—106. In: Logopedický zborník 1, Logopedické poradenstvo. Košice. Vydal Krajský ústav národného zdravia v Košiciach vo Východoslovenskom vydavateľstve 1972, 274 s.

NOVÁK, Ľ., K základom slovenskej ortoepie. Slovenská reč, *2,* 1934. Vyšlo ako samostatný zošit (odtlačok zo Slovenskej reči) tlačou Kníhtlačiarskeho účast. spolku v Martine, 26 s.

PAULINY, E., Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, SPN 1968, 124 s.

PAULINY, E., Jeden problém zo slovenského hláskoslovia. Slovenský jazyk a literatúra v škole, *22,* 1975, s. 54—59.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J., Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, SPN 1968, 583 s.

STANISLAV, J., Slovenská výslovnosť. Martin, Osveta 1953, 295 s.

ZÁBORSKÝ, V., Výslovnosť a prednes. Bratislava, Osvetový ústav 1975, 145 s.

Dĺžka v niektorých rodných menách

Pri niektorých rodných menách sú problémy s pravopisom, najmä pokiaľ ide o dĺžku (kvantitu), i s výslovnosťou. Je to tak preto, lebo mnohé mená sú cudzieho pôvodu a dlhé samohlásky sa v nich píšu často podľa pôvodného jazyka, inokedy zasa podľa slovenskej výslovnosti, a potom aj preto, lebo zatiaľ sa neformulovali zásady, podľa ktorých sa pri jednotlivých skupinách mien píše a vyslovuje dĺžka.

V menách domáceho, resp. slovanského pôvodu sa dlhá, resp. krátka samohláska píše podľa všeobecných mien, s ktorými príslušné mená dajako súvisia (koreňom alebo príponou), alebo sa píše tak ako v pôvodnom slovanskom jazyku (dakedy sa prispôsobuje podľa domácich slov). Napr. *Sláva, Dúbravka, Václav, Víťazoslav, Bystrík, Svetozár,* mená so zakončením *-ín: Milín, Milutín, Mladotín,* staršie *Hostivít,* podobne aj zdomácnené *Ľudovít;* s krátkou samohláskou sa píšu mená *Svorad, Ružena.* Niektoré zložky mien utvorených z dvoch slovných základov sú vždy dlhé, napr. *-mír, -míra (Mojmír, Vladimír, Drahomír, Jaromíra, Drahomíra),* iné sú zasa vždy krátke, napr. *-mil, -mila, -slav, -slava (Bohumil, Vlastimil, Jarmila, Dobroslav, Branislava).*

Zložitejšia situácia je pri menách cudzieho pôvodu. Treba rozlišovať rozličné polohy dĺžok (v prvej, predposlednej alebo v poslednej slabike), dĺžky v príponách a pri prechyľovaní (tvorení ženských mien od mužských podôb) pred príponami.

Dlhú samohlásku mávajú jednoslabičné mená, napr. *Ján, Jób, Gál, Vít, Rút.* Tento stav v slovenčine súvisí s tendenciou písať jednoslabičné mená (aj niektoré všeobecné podstatné mená cudzieho pôvodu) s dlhou samohláskou.

V prvej slabike býva dĺžka pri mužských menách často tak ako v pôvodnom jazyku, resp. v latinčine, z ktorej sme mená prevzali. Sú to niektoré mená na *-us, -ius* a ženské mená na *-ia,* pred ktorým je jedna spoluhláska, napr. *Títus, Lívius, Július, Dária, Dália, Xénia, Lívia, Lýdia, Júlia,* ale aj mená zakončené inak, napr. *Ábel, Dávid, Félix, Róbert, Móric, Nátan, Júda,* ženské mená *Klára, Sára, Flóra* (aj *Flora), Ráchel, Léta,* ako i zdomácnené *Mária.* S krátkou samohláskou sa píšu a vyslovujú (na rozdiel od stavu v niektorých nárečiach) mená *Amos, Rochus, Lucia, Žofia, Eva.*

V druhej a predposlednej slabike je pri mužských menách dlhá slabika zriedka. Vyskytuje sa pri niektorých menách na *-us, -ius (Amá-*

tus, Libérius, Egídius), ale aj pri inak zakončených *(Salvátor, Leonídas, Bonaventúra)*. Pri ženských menách je v tejto pozícii zasa dĺžka veľmi často. Tu možno vymedziť isté skupiny mien podľa zakončenia. Sú to najmä mená vychodiace na *-ia*, pred ktorým je znelá (zvučná) spoluhláska *(Amália, Olívia, Cecília, Rozália, Otília, Apolónia, Terézia, Valéria)*, mená so zakončením *-na* (najmä *-ína)*, napr. *Filoména, Magdaléna, Bibiána* (ale *Liliana, Juliana)*, *Katarína, Sabína, Regína, Malvína, Hermína, Kristína, Marína*, s koncovým *-ta (Beáta* a pod., porov. KS, *9*, 1975, s. 369), ako aj s iným zakončením, napr. *Genovéva, Eleonóra, Gertrúda.*

Pri prechyľovaní je prípona *-ína* vždy dlhá. Napr. *Karolína, Filipína, Rudolfína, Ernestína, Jozefína, Georgína, Gustína, Leopoldína, Paulína, Klementína.* Pred príponou *-ia* sa krátka samohláska z mužskej podoby mena predlžuje. Napr. *Štefánia, Eugénia, Viktória, Emília, Antónia, Aurélia, Kornélia.* Pred príponou *-a* predlžovanie nenastáva, napr. *Gabriela.* V menách *Juliana* (od *Július*) a *Jana* (od *Ján*) sa slabika pred príponou *-a* skrátila. Ak je v mužskom mene dlhá samohláska, ostáva aj v ženskej podobe. Je to pri menách s príponou *-a*, napr. *Albína, Regína, Adriána, Damiána, Celestína, Augustína* (a pri všetkých menách zakončených na *-tína)*, ako aj s príponou *-ia*, napr. *Dionýzia, Anastázia, Sidónia, Valéria.*

Mužské mená majú často dlhú samohlásku v poslednej slabike, ktorá sa končí na jednu spoluhlásku. Je tu istá korešpondencia so všeobecnými menami s podobným zakončením. Najčastejšie je to samohláska *á*, ktorá je v menách vychodiacich napr. na *-ác: Ignác, Pankrác, Bonifác; -ád: Konrád, Arpád, -án* a *-ián: Zoltán, Jonatán, Marián* a i. (porov. KS, *9*, 1975, s. 369); *-ár: Apolinár, Oskár, Lazár, Baltazár* (ale s krátkym *a* sú mená *Lotar, Gašpar, Otmar, Melichar); -áš: Lukáš, Tomáš, Mikuláš, Jonáš, Zachariáš; -át: Bernát, Renát, Optát, Moderát, Jozafát, Liberát* (ale *Kalistrat*); *-ám: Emerám, Abrahám; -áz: Atanáz, Gerváz*, ako aj v iných menách: *Gustáv, Izák.*

Zriedkavejšie sú na konci iné dlhé samohlásky. Napr. dlhé *é* je v menách zakončených na *-ér: Valér, Xavér* a v iných menách: *Alfréd, René, Mansvét, Nikodém, Fidél.* Inak v menách so zakončením *-el, -iel* je krátke *e*, napr. *Samuel, Rafael, Kornel, Gabriel, Daniel*, podobne aj v menách na *-ej*, napr. *Matej, Bartolomej*, ako aj v mene *Eugen.* Dlhé *í* alebo *ý* je v menách so zakončením *-ín*, napr. *Albín, Ervín, Hugolín, Vendelín, Severín, Valentín* (a vo všetkých menách na *-tín)* a v menách *Dionýz, Jarolím* (ale *Hieronym, Joachim), Porfýr*, kým v menách *Emil, Kamil, Cyril, Teofil, Pamfil* (ako vo všeobecných menách zakončených na *-fil), Martin, Mojžiš* je krátke *i.* Samohláska *ó* je v menách so zakončením *-ón: León, Sidón, Mirón, Apolón, Absolón* aj *Platón* (ale *Samson, Anton, Simeon, Gedeon*, podobne *Napoleon),*

ako aj v mene *Ambróz*, ale krátke *o* je v menách na *-or: Viktor, Tibor, Izidor* a v menách *Metod, Karol*. Rodné mená *Matúš, Šalamún, Artúr* majú v poslednej slabike dlhé *ú*.

Ako sme videli, dajú sa vymedziť isté skupiny mien s rovnakým zakončením, ktoré majú dlhú samohlásku. Je to najmä v tých prípadoch, keď zakončenie mena korešponduje so zakončením všeobecného podstatného mena (napr. *-ia, -ius)* alebo keď zakončenie pripomína odvodzovaciu príponu (napr. *-ín, -áš, -ér, -át)*. Kvantita ženských mien prechýlených od mužských podôb sa dá vymedziť presne, lebo ich tvorenie je pravidelné. Pravidelne sa píšu s dlhou samohláskou jednoslabičné mená, ženské mená na *-ína, -áta,* mužské mená na *-ín, -ián,* ako aj tie mužské mená, ktoré vznikli skrátením po odpadnutí latinskej koncovky *-us, -ius (Sulpic, Protáz, Peregrín)*. S krátkou samohláskou sa píšu mužské mená zakončené na *-el, -il, -ej, -or*. Nejednotné písanie je pri menách so zakončením *-ár/-ar, -ón/-on*.

K. Palkovič

SPRÁVY A POSUDKY

Zaujímavá knižka o menách

Známy český jazykovedec F. Kopečný je autorom zaujímavej knižky *Průvodce našimi jmény* (Praha, Academia 1974), 152 s.). Táto knižka iste zaujme nielen jazykovedcov, ale aj širokú verejnosť. Podáva sa v nej totiž výklad asi 900 mien, ktoré sa dávajú deťom pri narodení v Českej socialistickej republike. Hoci si knižka všíma mená používané v Čechách a na Morave, iste za ňou rád siahne aj slovenský čitateľ, lebo väčšina mien sa celkom bežne používa aj na Slovensku, v niektorých prípadoch pravdaže s istými hláskovými rozdielmi.

Knižka je rozvrhnutá do dvoch častí. V prvej, úvodnej časti, ktorej autorom je vedecký redaktor publikácie V. Šmilauer, sa podáva všeobecný výklad o rodných (krstných) menách. Autor sa v ňom zaoberá pojmom *rodné meno*, termínom *rodné meno* (predtým *krstné meno*), počtom rodných mien a ich vývinom v Čechách. V súvislosti s termínom *rodné meno* vysvetľuje, prečo sa upustilo od používania termínu *krstné meno* a prečo nestačí ako termín slovo *meno*. Termín *krstné meno* nevyhovuje, lebo mnohé deti v našej socialistickej spoločnosti nie sú krstené, a termín *meno* (ako sa používa v predpisoch

pre matrikárov) je jednoznačný iba v spojení so slovom *priezvisko*, inak je synonymný so slovami *pomenovanie, názov*. Preto sa v odbornej literatúre pristúpilo k zavedeniu termínu *rodné meno* (dieťa dostáva rodné meno pri narodení, kým priezvisko získava automaticky po rodičoch), ktorý korešponduje aj s termínom *rodný list*.

Vo vývine rodných mien používaných v Čechách rozoznáva V. Šmilauer päť období. V prvom období do roku 1300 prevláda jednomennosť a slovanské mená. Popri menách, ktoré vznikli z apelatív, napr. *Rak, Dědoš, Hádek, Střela*, sú veľmi časté zložené mená končiace sa na *-slav* (žen. *-slava*), *-mír, -bor* (žen. *-bora*), *-mil* (žen. *-mila*), *-voj* atď., napr. *Boleslav, Bořivoj, Dobromil, Radimír*.

Druhé obdobie, od roku 1300 do 1750, je charakteristické prenikaním kresťanských mien (spolu s kresťanstvom) a vytláčaním starých slovanských mien. V tomto období sú veľmi rozšírené mená ako *Jan, Mikuláš, Petr, Václav, Ondřej; Kateřina, Markéta, Dorota, Anna, Alžběta*. Tretie obdobie (od roku 1750 do 1860) sa vyznačuje mariánskym a jozefovským kultom a s tým spojeným veľkým rozšírením mien *Marie* a *Josef*, ďalej rozšírením počtu kresťanských mien, ale zároveň aj módou dávať si k prvému kresťanskému menu „vlastenecké meno", ako *Boleslav, Velislav, Pravoslav*, teda vlastne zložené meno prevzaté zo starších čias. Vo štvrtom období, od roku 1860 do 1945, majú ešte stále prevahu kresťanské mená, no silne sa už uplatňujú aj národné mená ako *Ladislav, Jaroslav, Miroslav, Vladimír, Zdeněk, Božena, Růžena, Zdeňka, Vlasta*. V piatom období (po roku 1945) nastali v rodných menách závažné zmeny. Odstránili sa predovšetkým stavovské rozdiely v dávaní mien, výrazne sa zväčšil celkový počet dávaných mien (najmä preberaním z cudzích jazykov) a zmenilo sa aj rozloženie vo frekvencii mien.

V druhej, hlavnej časti knižky F. Kopečný abecedne usporiadal a vyložil používané mená. Pri každom mene sa uvádza pôvod a význam. Napr. meno *Ábel* je hebrejského pôvodu a znamenalo „závan vetra, mám", meno *Irena* je gréckeho pôvodu a znamenalo „mier", meno *Tomáš* je sýrskeho pôvodu a znamenalo „dvojča". Pri mnohých menách sa uvádza aj osobnosť, po ktorej sa príslušné meno dáva, napr. svätec, biblická alebo historická osoba a pod. Ďalej sa pri jednotlivých menách uvádzajú inojazyčné ekvivalenty, z čoho sa možno dozvedieť o rozšírenosti príslušného mena v iných jazykoch. A napokon sa pri niektorých menách uvádzajú aj niektoré domácke podoby.

Súčasťou knižky je spätný (retrográdny) zoznam mien, ktoré sa v nej rozoberajú. Spätný zoznam poslúži pri výskume zakončenia rodných mien, ale napríklad aj pri výbere vhodného rodného mena k priezvisku z hľadiska zakončenia rodného mena. Knižka *Průvodce našimi jmény* si už iste našla a ešte aj nájde obľubu medzi čitateľmi nielen v Čechách. Škoda, že autor neuviedol pri jednotlivých menách deň, na ktorý pripadá v kalendári príslušné meno, ako to býva v inojazyčných, hoci odborne azda menej fundovaných príručkách podobného zacielenia. Vychádzame totiž zo skúsenosti, že verejnosť sa veľmi často zaujíma nielen o to, čo príslušné meno znamená, ale aj o to, kedy má nositeľ mena sviatok, ak sa jeho meno neuvádza v našom kalendári.

Na záver treba vysoko oceniť svojím spôsobom priekopnícky čin, lebo je to v Československu vlastne prvá knižka, ktorá v takom súhrne a primeranou

formou podáva výklad o jednotlivých menách. Kniha nás pobáda vysloviť želanie, aby podobná knižka vyšla aj o menách používaných na Slovensku.

M. Považaj

Poznámky k jednému matematickému textu

(J. Vyšín — V. Macháček, Vybrané úlohy z matematických olympiád. Preložil J. Žilinek. 2. vyd. Bratislava, SPN 1976, 272 s.)

O matematických textoch je rozšírená mienka, že sú monotónne, schematické, zo syntaktickej stránky jednotvárne. Tento názor sa potvrdil aj výskumom (porov. štúdiu J. Ružičku Zo syntaxe matematických textov. SR, *41*, 1976, s. 18—22). Aj publikácia Vybrané úlohy z matematických olympiád poskytuje na podopretie tohto názoru dosť dôkazov. V príručke, hoci je adresovaná mladým adeptom matematiky (usudzujeme tak z lakonického podtitulu Kategória Z), majú veľmi vysokú frekvenciu imperatívne vety, medzi nimi aj náročný typ používaný „pri vyjadrení premisy čiže predpokladu v implikácii, ktorej druhou časťou je konklúzia čiže dôsledok" (Ružička, c. d., s. 20). Za všetky takéto príklady uvedieme aspoň jeden, a to so značne uvoľnenou konštrukciou: *Nech sú* a, b, c *tri čísla, ktoré sa súčasne nerovnajú všetky nule. Pritom nech pre ne platí rovnosť* $ab + bc + ca = 0$. *Potom výraz* $x = \frac{(a+b+c)^2}{a^2+b^2+c^2}$ *má pre všetky také čísla tú istú hodnotu* (s. 37).

O uvoľnenosti konštrukcie sa tu hovorí preto, že jednotlivé významové celky sa uvádzajú ako samostatné vety zakončené bodkou, hoci spájacie výrazy *pritom, potom* ukazujú, že ide o súvetie. Takéto náročné konštrukcie trocha prekvapujú v texte adresovanom mladým matematikom, teda v texte, pri ktorom sa predpokladá dostačujúci zreteľ na adresáta (dalo by sa hádam povedať aj tak, že ide o popularizačný text). Ale zároveň ukazujú, že v istých zložkách niet a hádam ani nemôže byť rozdiel medzi popularizačným a čisto teoretickým matematickým textom. (J. Ružička uvádza podobné príklady z teoretických matematických prác.)

Autori príručky si uvedomujú spomínané vlastnosti matematického textu, preto sa v rámci možností usilovali „odľahčiť", resp. osviežiť ho vsuvkami, ktoré sa najmä na pozadí strohej odbornosti, ale niekedy aj bez zreteľa na ňu pociťujú ako prostriedky hovorového štýlu: *Keby ste postupovali, ako ste sa učili v škole, uviedli by ste obidva zlomky na spoločného menovateľa. Ale to by bola práca!* (s. 13) — *Vidíte ako nám pomohla algebra!* (s. 14) — *Treba vidieť, že sa vyplatí premýšľať, ako rozriešiť úlohu obratnejšie* (s. 16) — *Numerické riešenie vec skôr zatemňuje, než uľahčuje* (s. 81). Zvolacie vety typu *Ale to by bola práca!*, kontextovo viazané sloveso *zatemniť*, výraz *vyplatí sa premýšľať*, komparatív *obratnejšie* viditeľne nie sú prostriedky odborného štýlu.

Terminológia použitá v príručke súhlasí s oficiálnou terminológiou ustálenou v slovníku Matematická terminológia (SPN 1975). Spomenieme tu aspoň termíny *polpriamka, polos, polrovina*, a to preto, že niekedy im ešte aj dnes

konkurujú podoby *polopriamka, poloos, polorovina.* Aj viaceré terminologické slová, ktoré si prekladateľ, resp. redaktor nemohol zistiť v terminologickej príručke alebo v Slovníku slovenského jazyka, sú utvorené podľa slovotvorných zákonitostí spisovnej slovenčiny (napr. adjektíva *celočíselný* — v spojení *celočíselné riešenie*, s. 29, *súdeliteľný, nesúdeliteľný,* passim).

Za progresívne pokladáme skloňovanie mena *Tales* (podľa *Talesovej vety*, s. 263) so zreteľom na skloňovaciu sústavu spisovnej slovenčiny, a nie s ohľadom na ohýbanie v gréčtine *(Taletova veta),* ako je to bežné a pochopiteľné u staršej generácie matematikov. V súlade s platnou kodifikáciou sa používajú aj tzv. „citlivé" pády podstatných mien *deliteľ, prvočiniteľ, čitateľ, sčítanec* a i. Hoci kodifikácia je v tejto veci celkom jasná, v praxi niektorých používateľov spisovnej slovenčiny badať dosť neistoty. Dôsledným rešpektovaním kodifikácie v tomto bode príručka podporuje aj stabilizáciu jazykovej praxe.

Príručka Vybrané úlohy z matematických olympiád je zredigovaná starostlivo, jazykové nedostatky sú v nej naozaj zriedkavé. Upozorniť však treba, že v spojeniach typu *pre tento účel upravíme ľavú stranu* (s. 38) je vhodnejšia predložka *na,* vo formuláciách *Percentá soli určíme delením* (s. 75) je plurál *percentá* nezvyčajný, vo vetách typu *Nakoľko ide o tri bezprostredne za sebou nasledujúce prirodzené čísla* ... (s. 7) treba namiesto príslovky *nakoľko* použiť daktorú zo spojok *pretože, keďže.* Vydavateľstvo by malo akceptovať upozornenie, že v texte sa nápadne preferuje porovnávacia spojka *než* na úkor základného porovnávacieho výrazu *ako;* podraďovacia spojka *pretože* má v ňom takmer „monopolné" postavenie, pravdaže takisto na úkor rovnocenných spájacích výrazov *(keďže, lebo),* resp. že vety so spojkou *pretože* sa nepotrebne uprednostňujú na úkor iných vetných konštrukcií. Nejde totiž o čisto teoretický text, ale o text, v ktorom sa použili aj prostriedky z iných štýlov (už sme na ne upozornili), a preto aj striedavé používanie rovnocenných porovnávacích a spájacích výrazov by bolo celkom oprávnené. Veď varírovanie synonymných výrazov je jeden spôsob, resp. postup (ide o základný a z redakčného hľadiska nie náročný postup), ktorým sa môže zmierniť monotónnosť takého textu, aký zväčša predstavujú matematické publikácie.

I. Masár

SPYTOVALI STE SA

Hollológ. — Nedávno vyšla krásna knižka —výber z Hollého poézie, ktorý pripravil Viliam Turčány (Slovenský spisovateľ, Bratislava 1976). V edičnej poznámke na s. 220 čítame slovo *hollológ.* Ako ho treba hodnotiť v súčasnej slovenčine?

Podstatné meno *hollológ* je novotvar. Je to pomenovanie odborníka zaoberajúceho sa životom a dielom básnika Jána Hollého, ako to vyplýva z vety: *Záujemcov by sme chceli upozorniť aspoň na niektoré významné práce hollológov z posledného obdobia* ... (citovaná kniha, s. 220). Toto slovo je utvorené podľa živého slovotvorného modelu: v prvej časti je základ osobného mena a

v druhej časti je morféma *-lóg;* tieto dve časti sú spojené vokálom *o:* *holl-o-lóg.* Podobne je utvorený názov *komeniológ* pre odborného znalca života a diela Jána Amosa Komenského (vlastne z latinskej formy *Comenius:* *comeni-o-log, komeniológ)* alebo *shakespearológ* a i. Ide o pomerne úzko používané odborné termíny.

Oveľa častejšie sa tvoria a používajú názvy odborníka utvorené zo základov všeobecných pomenovaní, ako *astrológ, futurológ, fonológ, textológ, helmintológ,* popri ktorých stoja aj názvy disciplín, ako *helmintológia, textológia, fonológia.*

Napokon pripomíname, že názov *hollológ* je zrozumiteľný iba v úzkom kruhu odborníkov; preto v textoch určených širšiemu publiku by lepšie vyhovoval viacslovný opis *znalec diela Jána Hollého.*

J. Ružička

Šesťdňový, alebo šesťdenný? — Pracovníci odboru školstva Okresného národného výboru v Považskej Bystrici nám položili otázku, či majú v názve známych medzinárodných motocyklových pretekov, ktoré budú roku 1977 v okrese Považská Bystrica, používať prídavné meno *šesťdňový* alebo *šesťdenný,* teda *Medzinárodná šesťdňová motocyklová súťaž* alebo *Medzinárodná šesťdenná motocyklová súťaž.*

Podľa súčasných jazykových príručiek (napr. podľa Slovníka slovenského jazyka, Pravidiel slovenského pravopisu) nie je nijaký významový rozdiel medzi prídavnými menami označujúcimi, že niečo trvá istý počet dní, že niečo má istý počet dní, že niečo sa vzťahuje na istý počet dní, napr. *šesťdňový — šesťdenný, päťdňový — päťdenný, štvordňový — štvordenný, desaťdňový — desaťdenný.* Pri uvedených adjektívach ide však o rozličné spôsoby ich tvorenia: pri prídavných menách *šesťdňový, päťdňový, štvordňový, desaťdňový,* ktoré sú utvorené príponou *-ový,* ide o novší spôsob tvorenia; pri prídavných menách *šesťdenný, päťdenný, štvordenný, desaťdenný,* ktoré sú utvorené príponou *-ný,* ide o starší spôsob tvorenia. V súčasnom spisovnom jazyku sa uprednostňuje novšia podoba: *šesťdňový, päťdňový, štvordňový, desaťdňový,* napr. *šesťdňový kurz, päťdňový pracovný týždeň, štvordňový zájazd, desaťdňová choroba.*

Pracovníkom odboru školstva Okresného národného výboru v Považskej Bystrici i všetkým používateľom spisovného jazyka preto odporúčame používať podobu *šesťdňový* aj v pomenovaní medzinárodných motocyklových pretekov, teda *Medzinárodná šesťdňová motocyklová súťaž.*

Š. Michalus

Južnoslovenský výber? — D. Plevová z Piešťan: „V predajniach predávajú istý druh vína pod názvom *Južnoslovenský výber.* V tomto názve sa mi nepozdáva zložené prídavné meno *južnoslovenský.* Veď prídavné meno od spojenia *východné Slovensko* je *východoslovenský,* nie *východnoslovenský,* od spojenia *západné Slovensko* je *západoslovenský,* nie *západnoslovenský.*"

Prídavné meno *južnoslovenský* je utvorené zo spojenia *južné Slovensko* mechanicky podľa modelu *literárna veda — literárnovedný.* V spisovnej slovenčine sa však zložené prídavné mená, v ktorých prvej časti je slovo označujúce svetovú stranu a v druhej časti prídavné meno utvorené z názvu krajiny alebo svetadielu, tvoria priamo od základu podstatného mena s použitím spájacej morfémy *-o-*, nie od prídavného mena utvoreného z tohto substantíva. Tak máme zložené prídavné meno *severoslovenský (sever + o + slovenský), východoslovenský (východ + o + slovenský), západoslovenský (západ + o + slovenský), stredoslovenský (stred + o + slovenský)* a takisto aj *juhoslovenský (juh + o + slovenský).* Na potvrdenie tohto zistenia uvedieme ešte niekoľko iných zložených prídavných mien, v ktorých prvej časti je slovo označujúce južnú svetovú stranu: *juhomoravský, juhočeský, juhonemecký, juhovietnamský, juhoeurópsky, juhoafrický, juhoamerický.* Aj Pravidlá slovenského pravopisu (11. vyd., Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971) a Slovník slovenského jazyka I (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959) uvádzajú iba zložené prídavné meno *juhoslovenský.*

Z uvedeného pravidla jestvuje istá výnimka, a to prídavné meno *južnoslovanský,* známe zo spojenia *južnoslovanské jazyky.* Toto zložené prídavné meno nie je však utvorené zo slova označujúceho svetovú stranu a z názvu krajiny, ale zo slova označujúceho svetovú stranu a z pomenovania etnickej skupiny, teda zo spojenia *južní Slovania.* Aj v tomto prípade by však bola náležitá podoba zloženého prídavného mena *juhoslovanský* tak ako *východoslovanský* (zo spojenia *východní Slovania), západoslovanský* (zo spojenia *západní Slovania),* lenže tak by vznikla neželateľná homonymia prídavného mena *juhoslovanský* zodpovedajúceho spojeniu *južní Slovania* a prídavného mena *juhoslovanský* vzťahujúceho sa na štát Juhosláviu. Nesystémová podoba zloženého prídavného mena *južnoslovanský* sa využíva ako odlišujúci prostriedok a v praxi sa vyskytuje v spojeniach *južnoslovanské jazyky, južnoslovanské národy* a i.

Treba pripomenúť, že problematikou tvorenia zloženého prídavného mena *juhoslovenský/južnoslovenský* sa už zaoberal Š. Peciar v časopise Slovenská reč (*18,* 1952—53, s. 288) a L. Dvonč v publikácii 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny (2. vyd., Bratislava, SPN 1974, s. 87—88).

Pisateľka listu teda správne postrehla, že v názve druhu značkového vína sa malo použiť systémovo utvorené zložené prídavné meno *juhoslovenský,* a nie nesystémová zloženina *južnoslovenský.*

M. Považaj

Ks

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 10, 1976, číslo 9. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákoová. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 46. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsteldijk 44, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976.

Cena Kčs 3,—